

شهریور ۱۴۰۳

آشنایی با بازارهای هدف عراق

مرکز پژوهش اتاق بازرگانی گیلان
کمیسیون توسعه صادرات غیر نفتی اتاق بازرگانی گیلان

رشت، بلوار ولیعصر - شماره ۶۷۴ - کدپستی ۴۱۶۹۷-۶۶۵۴۸

۰۱۳-۳۳۷۵۷۰۳۷-۸

<https://iccimguil.ir/>

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شناسنامه

عنوان

آشنایی با بازارهای هدف (عراق)

تهیه و تنظیم: مرکز مطالعات و پژوهش‌های اتاق بازرگانی گیلان
 کمیسیون توسعه صادرات غیرنفتی اتاق بازرگانی گیلان
 کارشناسان: محمدرضا تقی‌زاده جورشری - منصوره رستم‌زاد
 انتشاردهنده: روابط عمومی اتاق گیلان

شهریور ۱۴۰۳

آدرس: رشت، بلوار ولیعصر، شماره ۶۷۴ - کدپستی ۶۶۵۴۸-۴۱۶۹۷
 ۰۱۳۳۷۵۷۰۳۷-۸

gilanccima@gmail.com

<https://iccimguil.ir/>

صاحب امتیاز: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی گیلان

استفاده از مطالب این گزارش با ذکر منبع بلامانع است.

مقدمه

یکی از واقعیت‌های اجتناب‌ناپذیر بین‌المللی در عصر حاضر، وابستگی اقتصادی متقابل کشورها به یکدیگر است. چنانکه غالب اقتصاددانان، تجارت خارجی و گسترش آن را یکی از عوامل ایجاد رشد و توسعه اقتصادی کشورهای در حال توسعه دانسته‌اند. دو کشور ایران و عراق اهداف مشترک فراوانی در زمینه تجارت، سرمایه‌گذاری، همکاری‌های صنعتی و حتی نظامی - امنیتی دارند. در واقع، نقاط مشترک تاریخی، مذهبی، قومی، زبانی، فرهنگی، مرز مشترک طولانی همراه با تراکم جمعیتی به سمت ایران و به تبع آن هزینه حمل و نقل ارزان‌تر و چهارده گذرگاه رسمی و بازارچه مرزی از جمله مزیت‌های نسبی ایران نسبت به رقبای تجاری و همسایگان عراق محسوب می‌شود. در این راستا، شرایط اقلیمی کشور عراق، وجود پدیده جنگ و تخریب بسیاری از زیرساخت‌های این کشور و نیاز روزافزون به مصالح ساختمانی و کالاهای مختلف، افزایش جمعیت و تلاش عراق برای صنعتی‌شدن، شرایط بسیار مناسبی را برای ایران فراهم آورده است تا از طریق روش‌های متنوع ورود به بازار این کشور ارزآوری قابل توجهی داشته باشد.

با توجه به اینکه، حضور موفق در بازارهای صادراتی و استفاده از فرصت‌های سرمایه‌گذاری کشورها مستلزم تحقیقات تخصصی بازار است، گزارش پیش‌رو با مطالعه و تفسیر گزارش‌های مستند و تحلیل داده‌های مرتبط با فعالیت‌های تجارت خارجی عراق با جهان، ایران و گیلان، کوشیده تا سیمای کلی تجارت خارجی این کشور را به تصویر بکشد.

معرفی عراق

عراق با جمعیتی بیش از ۴۳ میلیون نفر، کشوری به مساحت ۴۳۷ کیلومترمربع و دارای ۱۶۱۰ کیلومتر مرز مشترک در غرب ایران است که در جنوب از خط تالوگ اروندرود^۱ آغاز شده و در شمال در نقطه تلاقی سه‌گانه مرزهای ایران، عراق و ترکیه در کوه دالامپر خاتمه می‌یابد. این کشور از طریق مرزهای خود با کشورهایمانند ترکیه، ایران، کویت، عربستان سعودی، اردن، سوریه، و ترکمنستان در ارتباط است. عراق در بخش جنوبی خود، مرز آبی کوچکی با خلیج فارس دارد و دو رود مشهور دجله و فرات که سرآغاز تمدن‌های باستانی میان رودان در طول تاریخ کهن این منطقه هستند از شمال کشور به جنوب آن روان و با پیوستن به رود کارون، شط‌العرب را تشکیل می‌دهند و به خلیج فارس می‌ریزند.

این کشور یکی از بزرگترین کشورهای دارای منابع نفت و عضو شورای همکاری‌های خلیج فارس است. عراق صاحب پنجمین ذخایر اثبات شده نفت دنیا با ۱۴۰ میلیارد بشکه بوده و با استخراج ۶ میلیون بشکه نفت

^۱ Thalweg

در روز، دومین تولیدکننده بزرگ نفت در اوپک^۱ به شمار می‌آید. با توجه به مصرف پایین داخلی عراق (کمتر از یک میلیون بشکه در روز)، صادرات محصولات گروه نفتی با فاصله زیاد (۹۷ درصد کل صادرات) مهمترین تجارت خارجی این کشور را تشکیل می‌دهد. عراق در سال ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳ بالاترین رشد اقتصادی منطقه را داشت. داده‌های بانک جهانی^۲، تولید ناخالص داخلی (GDP)^۳ این کشور را در سال ۲۰۲۳، بیش از ۲۵۰ میلیارد دلار نشان می‌دهد. پیش‌بینی می‌شود تولید ناخالص داخلی در قیمت‌های جاری در عراق بین سال‌های ۲۰۲۴ و ۲۰۲۹ به طور مداوم در مجموع ۷۹/۲ میلیارد دلار آمریکا (۲۹/۷۹ درصد) افزایش یابد. پس از ششمین سال افزایش متوالی، تولید ناخالص داخلی این کشور ۳۴۵ میلیارد دلار تخمین زده می‌شود و بنابراین در سال ۲۰۲۹ به اوج جدیدی می‌رسد^۴.

جدول ۱- اطلاعات عمومی عراق.

شاخص‌های اصلی	زیرشاخص‌ها
شاخص‌های جمعیتی	مجموع جمعیت: ۴۳,۳۲۴,۰۰۰ نفر مرد: ۲۱,۸۸۸,۰۰۰ نفر (۵۰/۵ درصد) زن: ۲۱,۴۳۶,۰۰۰ نفر (۴۹/۵ درصد)
امنیت غذایی	۲/۵ میلیون نفر نیازمند کمک‌های غذایی و معیشتی فوری (۲۰۲۳) ۱/۲ میلیون عراقی آواره به دلیل مناقشات (۲۰۲۳)
شاخص‌های سلامت	امید به زندگی کل: ۷۰/۳۸ سال امید به زندگی مردان: ۶۸/۲۰ سال امید به زندگی زنان: ۷۲/۴۲ سال
آموزش	بازماندن ۱۰ درصد از کودکان ۶ تا ۱۱ ساله از مدرسه ثبت نام ۹۱ درصد در مدارس ابتدایی ثبت نام ۵۳/۶ درصد پسران و ۵۶/۶ درصد دختران در مدارس متوسطه ثبت نام ۳۰/۵ درصد مردان و ۳۶ درصد زنان در مراکز آموزش عالی
آب شرب و بهداشت فردی	دسترسی ۹۴/۲۱ درصد خانوارها به آب آشامیدنی دسترسی ۹۷/۳۹ درصد به بهداشت اولیه

¹ OPEC

² World Bank

³ Gross domestic product

⁴ www.statista.com

ادامه جدول ۱- اطلاعات عمومی عراق.

شاخص‌های اصلی	زیرشاخص‌ها
تغییر اقلیم	رتبه ۱۰۵ از ۱۹۲ در شاخص آسیب‌پذیری تغییرات اقلیمی نوتردام ^۱
اشتغال	۱۶/۵ درصد نرخ بیکاری ۳۵/۸ درصد بیکاری جوانان (۱۵-۲۴) مشارکت ۶۸ درصدی نیروی کار مرد و ۱۰/۶ درصدی نیروی کار زن
شاخص‌های توسعه و حاکمیت	رتبه ۱۱۵ از ۱۶۳ در شاخص توسعه انسانی (۲۰۲۲) رتبه ۱۷۲ از ۱۹۰ در شاخص انجام کسب و کار (۲۰۲۰) رتبه ۱۵۴ از ۱۶۳ در شاخص جهانی صلح (۲۰۲۳) رتبه ۱۶۶ از ۱۷۰ در شاخص زنان، صلح و امنیت رتبه ۱۹۰ از ۱۹۴ در شاخص ثبات سیاسی رتبه ۱۵۴ از ۱۸۰ در شاخص فساد (۲۰۲۳) ^۲ رتبه ۱۶۳ از ۱۹۴ در شاخص رشوه (۲۰۲۲) رتبه ۷ از ۱۶۳ در شاخص جهانی تروریسم

منبع: گزارش سالانه سازمان ملل در مورد عراق در سال ۲۰۲۳.^۳

تجارت عراق با جهان

از بازار عراق به دلیل حجم واردات و ارزش مبادلات تجاری و سرمایه‌گذاری‌های مورد نیاز به عنوان بزرگترین پروژه اقتصادی نیم قرن اخیر دنیا نام برده می‌شود. ارزش صادرات و واردات کالای عراق در سال ۲۰۲۲ به ترتیب ۱۵۵ و ۱۰۵ میلیارد دلار گزارش شده که نسبت به سال ۲۰۲۱ به ترتیب ۶۵ درصد و ۴۳ درصد افزایش داشته و نمایانگر بهبود بازار تجاری عراق است. این آمار و اطلاعات بیانگر آن است که اقتصاد عراق روند تدریجی بهبود را پس از پشت سر گذاشتن شوک‌های کرونا و افت قیمت نفت در سال‌های قبل آغاز کرده و رشد اقتصاد نفتی و غیرنفتی این کشور در مسیر فزاینده قرار گرفته است.

بررسی روند تجارت عراق طی دهه اخیر نشان می‌دهد که همواره صادرات کالا (عمدتاً متکی به نفت) در سطحی بالاتر از واردات کالا بوده است. در مقابل فراز و نشیب‌های صادرات، بخش واردات از ثبات نسبی برخوردار بوده است. مهمترین شرکای تجاری عراق، امارات متحده عربی، چین و ایران هستند. بهترین جایگاه ایران در بازار عراق مربوط به سال ۲۰۱۸ با اختصاص سهمی در حدود ۱۶/۷ درصد از بازار مذکور بوده است.

^۱ Notre Dame

^۲ آخرین آمار منتشر شده از سوی مرجع رسمی شفافیت بین الملل

^۳ United Nations in Iraq Annual Results Report 2023

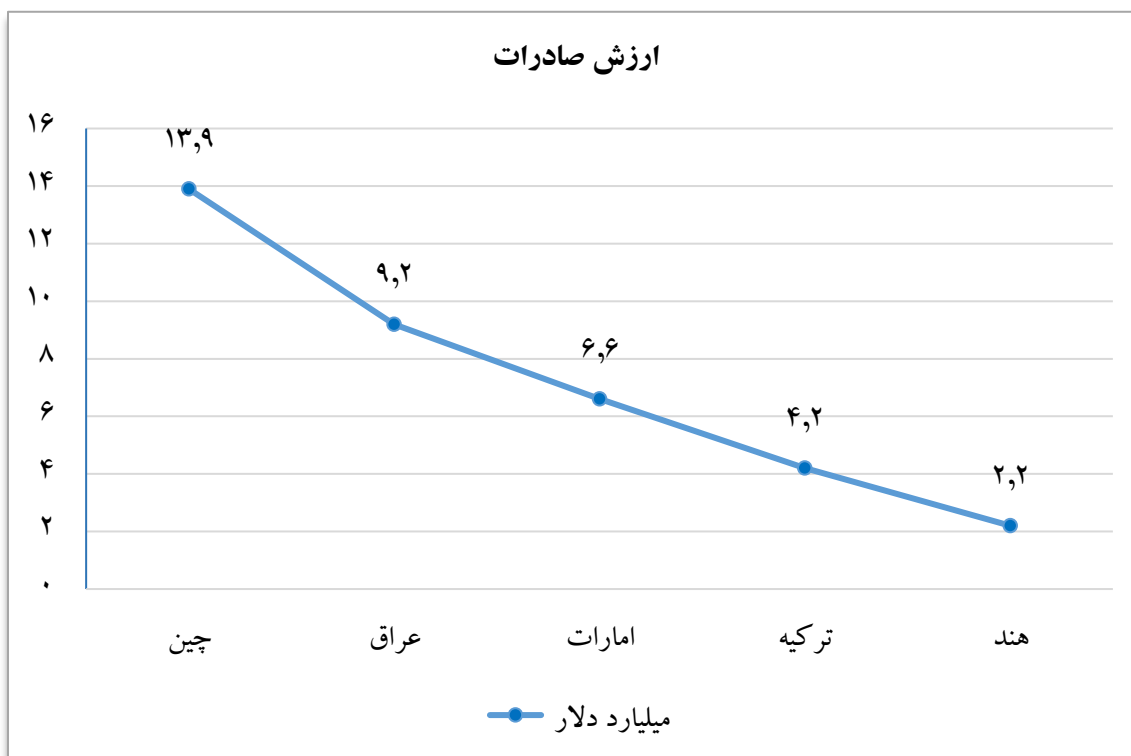
بر مبنای آمارهای منتشر شده از سوی بانک مرکزی عراق در سال ۲۰۲۳، مازاد تراز تجاری عراق به حدود ۲۰/۴۳ میلیارد دلار آمریکا رسید. صادرات عراق در سه ماهه چهارم سال ۲۰۲۳ از ۲۵/۱۸ میلیارد دلار در سه ماهه سوم سال ۲۰۲۳ به ۲۷/۸۴ میلیارد دلار افزایش یافت. مطابق گزارش ماه آپریل (۲۰۲۴) سازمان تجارت جهانی (WTO)^۱، در خصوص صادرکنندگان و واردکنندگان پیشرو در تجارت جهانی کالا به استثنای تجارت درون اتحادیه اروپا (EU)^۲ در سال ۲۰۲۳، کشور عراق با ثبت ارزش ۱۱۶ میلیارد دلار و کاهش سهم ۱۶ درصدی نسبت به سال قبل، رتبه ۲۵ صادرکنندگان و با ثبت ارزش ۹۶ میلیارد دلاری و افزایش ۱۰ درصدی نسبت به مدت مشابه سال قبل، رتبه ۲۶ واردکنندگان را به خود اختصاص داده است.

تجارت عراق با ایران

صادرات ایران به جهان در سال ۱۴۰۲ حدود ۴۹/۴ میلیارد دلار بوده که نسبت به سال ۱۴۰۱ حدود ۸/۹ درصد کاهش را نشان می‌دهد. عراق با ۹/۲ میلیارد دلار و ۱۸/۷ درصد از سهم صادرات کشور پس از چین (۱۳/۹ میلیارد دلار) دومین مقصد کالاهای صادراتی ایران بوده است. امارات (۶/۶ میلیارد دلار)، ترکیه (۴/۲ میلیارد دلار) و هند (۲/۲ میلیارد دلار) نیز در رتبه‌های بعد از عراق قرار داشته‌اند. همچنین در سال ۱۴۰۲ عراق در رتبه اول مقاصد صادراتی ایران در میان کشورهای همسایه قرار گرفته است. امارات، ترکیه و پاکستان نیز در رتبه‌های بعدی مقاصد صادراتی ایران در میان کشورهای همسایه بوده‌اند. بررسی دقیق‌تر نشان می‌دهد صادرات ایران به عراق در ۱۲ ماهه سال ۱۴۰۲ بدون احتساب گاز ۷ میلیارد و ۲۹۸ میلیون دلار و با احتساب گاز ۹ میلیارد و ۲۱۶ میلیون دلار بوده است. صادرات ایران به عراق بدون احتساب گاز از نظر ارزش ۱۳ درصد و از نظر وزن ۱۶ درصد افزایش را نشان می‌دهد.

¹ World Trade Organization

² European Union

نمودار ۱- پنج مقصد صادراتی ایران در سال ۱۴۰۲.

منبع: مرکز پژوهش‌های اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی گیلان.

بررسی سبد کالاهای صادراتی ایران به عراق نشان می‌دهد در سال ۱۴۰۲ گاز طبیعی با یک میلیارد و ۹۱۷ میلیون دلار، میله‌های آهنی یا فولادی ۷۰۳ میلیون دلار، کاشی و سرامیک با ۱۸۸ میلیون دلار، شمش از آهن و فولاد با ۱۸۶ میلیون دلار، کامپاند پلی اتیلن با ۱۸۶ میلیون دلار، سیب درختی با ۱۷۲ میلیون دلار، اجزا و قطعات توربین‌های بخار با ۱۰۱ میلیون دلار، تخم خوراکی با ۱۰۷ میلیون دلار، کلینکر سیمان با ۱۰۴ میلیون دلار و گوجه فرنگی زراعی با ۱۰۱ میلیون دلار از جمله عمده کالاهای صادراتی ایران به عراق بوده است. لوازم سرمیز و آشپزخانه پلاستیکی با ۹۳ میلیون دلار، لوازم خانه‌داری و پاکیزگی از مواد پلاستیکی با ۹۰ میلیون دلار، اوره با ۸۲ میلیون دلار، هندوانه با ۸۱ میلیون دلار، شیرخشک اطفال با ۷۸ میلیون دلار، پنیر با ۷۸ میلیون دلار، صفحه از پلیمر اتیلن با ۶۷ میلیون دلار، کولر آبی با ۶۶ میلیون دلار، پروفیل با ۶۴ میلیون دلار، ترانسفورماتور با ۶۰ میلیون دلار، لوله و شیلنگ از پلی اتیلن با ۵۹ میلیون دلار، تجهیزات چوب بست با ۵۸ میلیون دلار، محصولات آهنی اسفنجی با ۵۷ میلیون دلار، مصنوعات از آهن یا فولاد با ۵۷ میلیون دلار، کابل زمینی با ۵۷ میلیون دلار، پرتقال با ۵۶ میلیون دلار، پیاز با ۵۵ میلیون دلار، شیرینی و شکلات با ۵۳ میلیون دلار، محصولات پلاستیکی با ۵۳ میلیون دلار و نان شیرینی و بیسکویت با ۵۲ میلیون دلار از جمله مهمترین محصولات صادراتی ایران به عراق بوده است.

صادرات کاشی و چهارگوش ۴۵ درصد، شمش از آهن و فولاد ۱۵۹ درصد، کامپاند پلی اتیلن ۱۰۹ درصد، سیب درختی ۹۹ درصد، اجزا و قطعات توربین‌های بخار ۶۴ درصد، تخم خوراکی ۸۴ درصد، کلینکر سیمان ۶۵ درصد، لوازم خانه‌داری و پاکیزگی پلاستیکی ۳۸ درصد، اوره ۸۴ درصد، ترانسفورماتور ۵۹ درصد، لوله و شیلنگ از پلی اتیلن ۸۸ درصد، تجهیزات چوب بست ۳۰۹ درصد، محصولات آهنی اسفنجی ۹۱۶ درصد، پیاز ۱۲۵ درصد، هلو ۱۰۶ درصد و خامه شیر ۲۵۲ درصد افزایش یافته است. همچنین، صادرات هندوانه ۷ درصد، کابل ۳ درصد، پرتقال ۱۴ درصد، کفپوش‌ها ۲۷ درصد، روغن‌های سبک ۴۹ درصد و کارتن ۱۸ درصد با کاهش مواجه بوده است.

واردات ایران از عراق نیز در سال ۱۴۰۲ حدود ۵۸۰ میلیون دلار بوده است که نسبت به سال ۱۴۰۱ (۲۶۳ میلیون دلار) حدود ۱۸۰ درصد افزایش را نشان می‌دهد. سنگ‌ها و فلزات گرانبها با ۳۶۴ میلیون دلار، صنایع معدنی فلزی با ۸۴/۷ میلیون دلار، محصولات پلیمری با ۳۹ میلیون دلار، لوازم خانگی با ۳۳/۶ میلیون دلار، صنایع برق و الکترونیک با ۳۲/۵ میلیون دلار، محصولات سلولزی با ۱۳/۲ میلیون دلار، ماشین‌سازی و تجهیزات با ۸/۷ میلیون دلار، خودرو و نیروی محرکه با ۶/۶ میلیون دلار، روغن‌های نفتی با ۶ میلیون دلار، نساجی و پوشاک و کفش با ۴/۷ میلیون دلار، محصولات شیمیایی با ۱/۹ میلیون دلار و صنایع معدنی غیرفلزی با ۱/۳ میلیون دلار از جمله مهمترین گروه‌های کالاهای وارداتی ایران از عراق در سال ۱۴۰۲ بوده‌اند.

جدول ۲- ارزش صادرات و واردات کالا میان ایران و عراق.

سال	صادرات (میلیون دلار)	واردات (میلیون دلار)
۱۳۹۴	۶,۲۲۵	اطلاعات موجود نیست
۱۳۹۵	۶,۱۳۱	۵۰/۳
۱۳۹۶	۶,۵۵۴	۸۹/۷
۱۳۹۷	۸,۹۹۰	۵۸/۸
۱۳۹۸	۹,۰۲۶	۱۲۸/۵
۱۳۹۹	۷,۴۳۰	۱۳۴/۵
۱۴۰۰	۸,۹۰۰	۱,۱۹۶
۱۴۰۱	۹,۰۰۰	۲۶۳
۱۴۰۲	۹,۲۰۰	۵۸۰
۱۴۰۳ (۳ ماهه)	۳,۰۰۰	۱۰۸

منبع: مرکز پژوهش‌های اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی گیلان.

صادرات ایران به عراق در سه ماه نخست سال ۱۴۰۳، نزدیک به سه میلیارد دلار به ثبت رسید که این عدد نسبت به مدت مشابه سال گذشته ۲۸ درصد رشد را تجربه کرد.

در این مدت ۸۴ درصد صادرات کشور به عراق مربوط به ۱۰۰ قلم نخست کالاهای صادراتی شامل گاز طبیعی (یک میلیارد و ۲۱۱ میلیون دلار)، میله‌های آهنی یا فولادی (۱۷۶ میلیون دلار)، کاشی و سرامیک (۵۶ میلیون دلار)، سیب تازه (۵۰ میلیون دلار)، شمش از آهن و فولاد غیرمزوج (۴۷ میلیون دلار)، هندوانه (۴۶ میلیون دلار)، کولرهای آبی خانگی (۴۵ میلیون دلار)، گوجه فرنگی زراعی (۳۶ میلیون دلار)، لوازم خانگی و پاکیزگی (۳۳ میلیون دلار) و توربین‌های گازی (۲۷ میلیون دلار) بوده است.

همچنین در بهار ۱۴۰۳ واردات کشور از عراق ۱۰۸ میلیون دلار بوده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته ۲۵ درصد رشد داشته است. عمده کالاهای وارداتی از عراق در مدت مذکور شامل طلای خام (۵۸ میلیون دلار)، آلیاژهای آلومینیوم (۱۰ میلیون دلار)، تیر سواری (۳ میلیون دلار) و ماشین سواری (۳ میلیون دلار) بوده است. بررسی‌های به عمل آمده نشان می‌دهد که ظرفیت افزایش روابط تجاری دو کشور تا دو برابر و به میزان ۲۰ میلیارد دلار طی ۵ سال و افزایش سالانه از جمله در سال ۱۴۰۳ حداقل ۱۵ درصد در حوزه صادرات و ۲۰ درصد در حوزه واردات از عراق وجود دارد.

عملکرد گمرکات گیلان در تجارت با عراق

در سال ۱۴۰۲ از چهار گمرک فعال گیلان، ۴۷ هزارتن کالا به ارزش تقریبی ۲۱ میلیون دلار به عراق صادر شده است. منطقه آزاد تجاری انزلی با ثبت وزن ۴۵ هزارتن و ارزش ۱۷ میلیون دلار در رتبه نخست و پس از آن به ترتیب منطقه آزاد تجاری حسن رود انزلی (۳/۴۷ میلیون دلار)، منطقه ویژه اقتصادی بندر آستارا (۴۴ هزار دلار) و آستارا (۳۹ هزار دلار) در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند.

در میان عمده کالاهای صادراتی از مجموع گمرکات گیلان به این کشور در سال ۱۴۰۲، بیسکویت‌ها، وافل‌ها و ویفرها با ثبت ارزشی بیش از ۴/۵ میلیون دلار در رتبه نخست، جوال و کیسه برای بسته‌بندی با ثبت ارزشی بیش از ۴/۲ میلیون دلار در رتبه دوم و سرانجام، سیم عایق شده و سایر هادی‌های برق عایق شده با ثبت ارزش بیش از ۳ میلیون دلار در رتبه سوم با ارزش‌ترین کالاهای صادراتی قرار گرفته‌اند.

در سال ۱۴۰۲ از سه گمرک منطقه آزاد تجاری حسن‌رود انزلی، آستارا و منطقه ویژه اقتصادی بندر آستارا، ۳,۲۸۰ تن کالا به ارزش تقریبی ۱/۳۳ میلیون دلار از عراق وارد شده است. تنها کالای وارداتی به کشور از طریق گمرکات گیلان ارزن بجز بذر بوده است.

جدول ۳- عمده کالاهای صادراتی از گمرکات گیلان به عراق در سال ۱۴۰۲.

ردیف	عمده کالای صادراتی	وزن خالص (تن)	ارزش (دلار)
۱	بیسکویت‌ها، وافل‌ها و ویفرها	۵,۶۳۳	۴,۵۶۲,۸۲۹
۲	جوال و کیسه برای بسته‌بندی	۳,۱۵۸	۴,۲۴۰,۷۹۲
۳	سیم عایق شده و سایر هادی‌های برق عایق شده	۱,۴۰۷	۳,۰۲۳,۲۴۲
۴	کاشی، چهار گوش و لوح سرامیکی	۳۱,۵۴۳	۲,۰۰۰,۵۹۵
۵	دستکش خانگی و معاینه	۳۳۲	۱,۷۰۵,۳۶۹
۶	چای حتی عطردار و طعم‌دار شده	۹۲۸	۱,۳۲۲,۱۱۵
۷	تخته فیبری از چوب یا از سایر مواد چوبی حتی بهم فشرده با رزین یا سایر چسباننده‌های آلی	۲,۳۵۸	۹۵۷,۹۱۸
۸	سبوس برنج در بسته‌بندی حداکثر یک کیلوگرم	۱۹۶	۶۸۳,۷۶۶
۹	سایر لوازم برای ساختمان که در جای دیگر مذکور نباشد، از مواد پلاستیکی	۵۵۰	۴۳۵,۸۷۵
۱۰	پلی کلرور وینیل مخلوط نرم شده، به اشکال ابتدائی	۲۴۵	۲۶۹,۵۰۰

منبع: مرکز پژوهش اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی گیلان.

در سه ماهه نخست سال ۱۴۰۳، در مجموع به وزن ۳۴۱ هزار تن کالا به ارزش بیش از ۱۷۵ میلیون دلار از گمرکات گیلان به کشورهای روسیه، جمهوری آذربایجان، امارات متحده عربی، گرجستان، عراق، قزاقستان، بلاروس، افغانستان، ترکیه و هند صادر شد. از مجموع صادرات ۱۷۵ میلیون دلاری از گمرکات گیلان، سهم فدراسیون روسیه بیش از ۶۲ درصد، جمهوری آذربایجان ۲۴ درصد، امارات متحده عربی ۳/۲۶ درصد، گرجستان ۲/۸۴ درصد و عراق ۲/۴۷ درصد است.

جدول ۴- مقاصد اصلی صادرات از گمرکات گیلان - سه ماهه نخست سال ۱۴۰۳.

ردیف	کشور	وزن خالص (تن)	ارزش (دلار)	عمده کالای صادراتی	ارزش (دلار)
۱	روسیه	۲۳۴,۴۸۸	۱۰۸,۶۳۸,۲۲۷	فلفل گلخانه‌ای، تازه یا سرد کرده	۱۸,۸۹۷,۸۳۴
۲	آذربایجان	۶۷,۶۶۰	۴۲,۳۴۶,۹۶۰	پلیمرهای اتیلن	۷,۹۵۹,۲۰۸
۳	امارات	۶۲۳	۵,۷۴۳,۵۳۳	مس تصفیه شده غیر مذکور	۵,۶۷۱,۷۳۳
۴	گرجستان	۱۱,۳۲۳	۴,۹۶۹,۹۹۸	پلیمرهای اتیلن	۱,۱۷۸,۰۰۹
۵	عراق	۱۳,۵۲۸	۴,۳۳۵,۶۵۲	کاشی، چهار گوش و لوح سرامیکی	۷۵۹,۸۴۲

منبع: مرکز پژوهش اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی گیلان.

میزان واردات در سه ماه نخست امسال معادل ۶۰۷ هزارتن کالا به ارزش ۳۳۴ میلیون دلار بوده و این مقدار نسبت به مدت مشابه سال قبل (۶۴۲ هزارتن کالا به ارزش ۵۵۴ میلیون دلار) به لحاظ وزن ۵ درصد و به لحاظ ارزش ۴۰ درصد کاهش داشته است. همچنین، سه کشور امارات متحده عربی، فدراسیون روسیه و ترکیه با ثبت واردات ۲۵۶ میلیون دلار، سهم ۷۷ درصدی از ارزش واردات به گمرکات گیلان را به خود اختصاص داده‌اند. آمارها نشان می‌دهند، عراق با ثبت واردات (ارزن بجز بذر) به وزن ۱,۱۱ هزارتن و ارزش ۴۱۳,۸۷۷ دلار جز ۱۰ کشور اول واردکننده به گمرکات گیلان نبوده است.

جدول ۶- مبادی اصلی واردات به گمرکات گیلان - سه ماهه نخست سال ۱۴۰۳

ردیف	کشور	وزن خالص (تن)	ارزش (دلار)	عمده کالای وارداتی	ارزش (دلار)
۱	امارات	۲۰۱,۲۸۳	۸۹,۰۷۶,۷۹۱	ذرت دامی	۳۶,۴۴۲,۰۱۷
۲	روسیه	۱۵۶,۲۰۵	۸۷,۰۶۶,۴۲۷	چوب اره شده یا ناهمواری گرفته شده از درازا، سنباده خورده یا متصل شده از دو سر به ضخامت بیش از ۶ میلیمتر از تیره کاج به جز ترموچوب	۳۵,۱۷۷,۳۰۶
۳	ترکیه	۱۴۰,۷۹۰	۸۰,۱۵۴,۸۶۱	روغن دانه آفتابگردان، روغن گلرنگ یا زعفران کاذب، خام	۵۰,۴۶۷,۵۶۳
۴	چین	۱۱,۱۷۶	۲۸,۷۰۵,۴۱۱	مته از هر نوع، توام شده با موتور برقی	۳,۸۰۸,۱۷۸
۵	هنگ کنگ	۲۰,۳۴۹	۱۲,۵۳۹,۱۰۱	محصولات تخت نورد شده از آهن یا فولاد غیرمزوج، با پهنای ۶۰۰ میلیمتر یا بیشتر، گرم، نوردشده، روکش نشده، آبکاری نشده و اندود نشده	۱۲,۵۳۹,۱۰۱

منبع: مرکز پژوهش اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی گیلان.

مهمترین چالش‌های پیش روی تجارت دوجانبه ایران و عراق

بسیاری از کارشناسان و فعالان اقتصادی موانع توسعه تجارت با عراق را در دو سطح دولتی و خصوصی تقسیم می‌کنند؛ در سطح دولتی گفته می‌شود که با وجود راهبرد کلی و کلان دولت و نظام برای توسعه مناسبات اقتصادی با عراق و فراهم شدن شرایط بسیار مناسب سیاسی و امنیتی برای گسترش این مناسبات، بسیاری از دستگاه‌های دست‌اندرکار به اهمیت بازار عراق و یا برنامه‌ریزی و تلاش برای ایجاد زیرساخت‌های مناسب توسعه روابط تجاری با این کشور و استفاده از فرصت‌های اقتصادی در این کشور اهتمام و توجه لازم را نشان

نمی‌دهند. در سطح بخش خصوصی نیز می‌توان به عدم برنامه‌ریزی تشکلهای خصوصی مرتبط جهت بهره‌برداری از فرصت‌های توسعه روابط تجاری با عراق و همچنین عدم تلاش و برنامه‌ریزی در زمینه فرهنگ‌سازی و آموزش اعضای خود و یا انجام مطالعات تخصصی بازار و اطلاع‌رسانی و تبادل هیأت‌های تجاری و حضور فعال و حرفه‌ای در رویدادهای تجاری مانند نمایشگاه‌های عراق از یک سو و همچنین عدم رعایت اصول حرفه‌ای بازاریابی و تجاری و اخلاق تجاری توسط بنگاه‌ها و تجار دو طرف از سوی دیگر؛ از دیگر مشکلات و موانع توسعه روابط تجاری ایران و عراق است.

در این بخش، به مهمترین چالش‌های پیش‌روی تجارت دوجانبه ایران و عراق پرداخته می‌شود تا با شناخت موقعیت فعلی، امکان برنامه‌ریزی برای تسهیل روابط تجاری و گسترش تجارت دوجانبه فراهم آید:

❶ اقدامات غیر تعرفه‌ای

عراق برای کالاهای ایرانی موانع غیرتعرفه‌ای از جمله گواهی مبدأ، استانداردهای فنی، الزامات ترخیص کالا از گمرک و حتی ممنوعیت واردات اعمال می‌کند. این اقدامات اغلب کارکرد محافظتی داشته و با هدف حمایت از کالاهای تولید داخل عراق یا صنایع نوپای آن صورت می‌پذیرد، اما بعضاً با دلایل سیاسی و با هدف ناکامی شرکت‌ها و تولیدکنندگان ایرانی یا گروه خاصی از تولیدکنندگان ایرانی اعمال می‌شوند. به طور کلی این اقدامات مانع رقابت شرکت‌های ایرانی می‌شوند و تولیدکنندگان کشور از این امر متضرر می‌گردند.

❷ تحریم‌های اقتصادی

آمریکا با تحریم‌های اولیه و ثانویه‌ای که بر ایران وارد می‌کند، در عمل امکان شکوفایی تولیدات ایرانی و توانایی رقابت کسب و کارهای ایرانی با رقبای خارجی را برای دسترسی به بازارهای بین‌المللی با چالش‌هایی مواجه می‌سازد که از جمله آن‌ها محدودیت دسترسی به فناوری و سرمایه‌گذاری‌های مشترک است. به عبارت دیگر، در دوره جدید از تعاملات اقتصادی که سرمایه‌گذاری و تولید مشترک از عواید اقتصادی و غیراقتصادی بیشتری نسبت به تجارت برخوردار است، تأثیرات مخرب تحریم‌ها قابل توجه می‌شود. این دست چالش‌ها تنها محدود به روابط ایران و عراق نشده و روابط ایران با دیگر کشورها را نیز دچار اختلال ساخته است. هرچند بخش خصوصی متفاوت از بخش دولتی، عملکرد منعطف و کارآمدتری دارد و کشورهای همسایه و همسو در چند سال اخیر تاحدی از الزام به تحریم‌های یک‌جانبه علیه ایران فرار می‌کنند.

❸ محدودیت‌های بانکی

با وجود خروج نیروهای نظامی آمریکا از عراق، به بهانه بهسازی سیستم بانکی این کشور، عملاً اداره منابع ارزی عراق در دست فدرال رزرو آمریکا قرار گرفت و در حال حاضر نیز، رصد تمام تراکنش‌های مالی این کشور توسط آمریکا صورت می‌پذیرد. این عامل سبب شده تا بخش قابل توجهی از منابع ارزی ایران در کشور

همسایه‌اش غیرقابل دسترس باشد. در این سیستم، آمریکا بر تمام فعالیت‌های تجاری طرفین نظارت کرده و وظیفه صدور اجازه یا عدم اجازه پرداخت دلاری هزینه کالاها و خدمات صادر شده به عراق را بر عهده دارد.

● تنش‌های سیاسی

ساختار تقسیم قدرت در این کشور به نوعی است که بعضاً سبب ناکامی در تشکیل دولت می‌شود و خلاء سیاسی به وجود آمده، روابط اقتصادی و تجاری را با کشورهای مختلف تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. به علاوه حضور و نفوذ آمریکا به صورت نظامی و فکری در این کشور، به طور ویژه سبب بحرانی شدن تعاملات دو کشور در برهه‌های مختلف زمانی شده است. به عنوان مثال، بمباران مراکز کتائب حزب الله عراق در ۸ دی ماه ۱۳۹۸، حمله به سفارت آمریکا در بغداد در تاریخ ۱۰ دی ماه ۱۳۹۸ و ترور شهید قاسم سلیمانی در فرودگاه بغداد در ۱۳ دی ماه ۱۳۹۸، منجر به بسته شدن مرزهای دو کشور برای چندین ماه شد.

● خطر داعش و گروه‌های تکفیری

با گذشت نزدیک به یک دهه از حمله نیروهای داعش و هم‌پیمانان آن‌ها به شمال عراق در تیر ماه سال ۱۳۹۳ و اعلام خلافت جهانی این گروه، در حال حاضر پایگاه‌های پشتیبانی و مقرهای مشخص این گروه در عراق به طور کامل از بین رفته است و همچون اوایل قدرت‌گیری دارای تشکیلات منسجمی نیستند. اما تحرکات پراکنده‌ای خصوصاً در قسمت‌های شمالی عراق به منظور ناامن‌سازی این مناطق از سوی این گروه دنبال می‌شود که می‌تواند شرایط جذب سرمایه‌گذاری خارجی و تعاملات دوجانبه بلندمدت را با مخاطراتی مواجه سازد.

● ضعف زیرساخت‌ها

عدم سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها به ویژه در حوزه مسیرهای حمل و نقل تجاری و خطوط انتقال انرژی، کمبود در بخش لجستیک و به روز نبودن سیستم‌های نظارتی گمرکی مانع از گسترش هرچه بیشتر تجارت میان دو کشور ایران و عراق شده است. به علاوه، تزااحات سازمانی و تداخل وظایف دستگاه‌های مختلف در نقاط مرزی، بر کندی فرآیند پذیرش و ترخیص کالاها می‌افزاید و هزینه‌های اضافی را تحمیل می‌کند.

● تراز تجاری نامتوازن

تراز تجاری ایران با عراق، نشان‌دهنده روابط یک‌طرفه با این کشور است. بخشی از چنین روابط اقتصادی یک‌طرفه‌ای طبیعی و نتیجه اقتصاد مصرفی عراق است. بنابراین به نظر می‌رسد اساساً امکان تعادل تراز تجاری در روابط طرفین حداقل در کوتاه یا میان‌مدت وجود نداشته باشد، اما اعداد فعلی نیز چندان برای تداوم این روابط مناسب نیست. بنابراین، ایران برای حفظ و ثبات روابط اقتصادی خود با عراق، باید جذابیت‌هایی برای طرف مقابل ایجاد و رویکرد جدیدی در تجارت با این کشور داشته باشد.

تغییر سیاست عراق

با توجه به برنامه‌ریزی این کشور برای حرکت به سمت خودکفایی، ممکن است برخی از کالاهای صادراتی ایران به عراق با ممنوعیت واردات مواجه شوند. در ۲۰ سال گذشته رویکردهای اقتصادی عراق تغییر کرده و جذب سرمایه و خودکفایی را دنبال می‌کند. این کشور قصد دارد به عراق صنعتی قبل از ۱۹۸۰ برگردد و واحدهای صنعتی خود را بازسازی کند. در حال حاضر عراق در برخی کالاها که تا مرحله‌ای به تولید داخل رسیده، ممنوعیت واردات اعمال کرده است. برای مثال واردات ۳۰ قلم کالای کشاورزی اصلی که ایران به عراق صادر می‌کرد، بخاطر برداشت فصلی ممنوع شده است.

علاوه بر موضوعات فوق، ناتوانی تجار و بازرگانان کشور در معرفی محصولات و کسب و کار خود به مشتریان عراقی و ناشناخته ماندن بواسطه عدم توجه به موضوع بازاریابی از یکسو و عدم شناخت درست از جزئیات نیازهای بازار عراق و رفتار مصرف‌کنندگان عراقی بواسطه نادیده انگاشتن فعالیت‌های تحقیقات بازاریابی، عدم حضور در نمایشگاه‌ها و هیأت‌های تجاری، از جمله چالش‌هایی است که باید به آن توجه ویژه داشت.

فرصت‌های تجارت ایران با عراق

عراق، به عنوان یک کشور وارداتی شناخته می‌شود. بر این اساس، رویکرد محوری ایران برای فعالیت در بازار عراق صادرات بوده است. ایران در بازار صادراتی عراق تنها نیست و با رقبایی همچون چین و ترکیه مواجه است. این دو کشور عمده صادرکنندگان به عراق هستند و سایر کشورها سهم وسیعی از صدور کالا و خدمات به عراق ندارند. با این حال، تحلیل‌های اخیر و فرصت‌های از دست رفته نمایانگر آن است که رقبای ایران از ترکیه و چین تبدیل به امارات، مصر، عربستان و اردن نیز شده‌اند. چنانچه راهبرد اصلی فعالیت در بازار عراق صادرات تلقی شود، عمده نیازهای ضروری این کشور را می‌توان در ۱۰ گروه ماشین‌آلات مکانیکی، الکتریکی و تجهیزات حمل و نقل، مواد شیمیایی، محصولات کشاورزی و صنایع غذایی، پوشاک و منسوجات، فلزات و محصولات معدنی، سنگ و شیشه، پوست و چرم و کالاهای صنعتی متفرقه قرار داد که اکنون ۶۵ درصد از واردات عراق را به خود اختصاص داده است. عراق سالانه به صورت میانگین از این ۱۰ گروه حدود ۱۶ میلیارد و ۷۶۴ میلیون دلار به طور متوسط در پنج سال اخیر واردات داشته است که بیشترین میزان واردات کشور عراق ماشین‌آلات کشاورزی با ۳۰ درصد از کل بازار و کمترین میزان با ۱۴۷ هزار دلار مربوط به پوست و چرم با سه دهم درصد بوده است.

با این وجود اگرچه در سال‌های اخیر تنوع نیاز عراقی‌ها به کالاهای مختلف مورد توجه صادرکنندگان ایرانی بوده، اما در حوزه‌های فنی و مهندسی، کالاهای صنعتی و موارد مشابه که ارزآوری بالایی نیز دارند، می‌توان حضور موفق‌تری در بازارهای عراق داشت. هم‌اکنون بیشتر کالاهایی که به عراق صادر می‌شوند محصولات

غذایی مانند رب، شیرینی، شکلات، پسته، فرآورده‌های لبنی، محصولات کشاورزی، مصنوعات پلاستیکی، محصولات فولادی و ساختمانی و همچنین محصولات بهداشتی است. به نظر می‌رسد صادرات کالاهای فناورانه، صنعتی، دارو و موارد مشابه که جایگاه چندانی در سبد صادراتی ایران به عراق ندارد، می‌تواند هم باثبات‌تر باشد و هم درآمد بالاتری نصیب کشور کند. علاوه بر این‌ها صادرات چنین کالاهایی می‌تواند علاوه بر بازار فروش جدید برای تولیدکننده ایرانی، به بهبود کیفیت کالا و افزایش بهره‌وری خط تولید آن نیز بیفزاید؛ زیرا در این صورت صادرکننده ایرانی ناگزیر است برای بقاء در بازار رقابتی عراق و لزوم رقابت با کالای چینی، ترک، هندی و حتی آمریکایی، کالای رقابتی تولید کند. بنابراین، عقلایی است تا صادرکنندگان ایرانی تنوع‌بخشی صادرات کالا به عراق را به صورت جدی مورد توجه قرار دهند. این اقدام می‌تواند میزان تأثیرگذاری تصمیمات دولت عراق بر صادرات ایران به این کشور را کاهش دهد. زیرا دولت عراق در سال‌های اخیر سیاست تنظیم بازار و کنترل واردات را به صورت توأمان پیش می‌برد و در مقاطع مختلف برای حمایت از کشاورزان داخلی، واردات بسیاری از کالاهای کشاورزی را برای مدتی ممنوع اعلام می‌کند. اما در صورت تنوع در سبد صادراتی ایران به عراق از یک سو و وجود کالاهای فناورمحور و صنعتی در آن، صادرات کشور به عراق در مواقع اعمال برخی محدودیت‌ها، با کاهش چشمگیری مواجه نمی‌شود.

از سوی دیگر، فرسودگی روش‌ها و ابزارهای کشاورزی عراق این کشور را به بازاری مهم، هم از نظر خدمات مشاوره‌ای و هم از حیث به‌روزرسانی تجهیزات کشاورزی تبدیل خواهد کرد. علاوه بر فروش تجهیزات کشاورزی به عراق از سوی شرکت‌های ایرانی، احداث خطوط تولید این ماشین‌آلات در عراق (با شرط تضمین فروش آن‌ها از سوی دولت عراق) می‌تواند فرصت مناسبی برای تعمیق روابط اقتصادی دو کشور باشد.

یکی از زمینه‌های بالقوه برای توسعه همکاری‌های اقتصادی دو کشور، پروژه‌های عمرانی است. شرکت‌های ایرانی هم از توانمندی‌های لازم برای اجرا و هم تأمین ملزومات اینگونه پروژه‌ها برخوردار هستند. از سوی دیگر فرسودگی زیرساخت‌های جاده‌ای و ساختمانی عراق به واسطه جنگ، سبب شده است تا دولت عراق توجه ویژه‌ای به این حوزه داشته باشد. در سال‌های گذشته بخشی از زیرساخت‌های عراق در جنگ از بین رفته که ایران می‌تواند در بازسازی آن‌ها همکاری و سرمایه‌گذاری کند. این حوزه در اسناد بالادستی عراق به عنوان یکی از بسترهای دارای اولویت برای ورود بخش خصوصی عراق و سرمایه‌گذاری خارجی معرفی شده است که می‌تواند فرصت‌های مناسبی را در اختیار شرکت‌های ایرانی قرار دهد. از منظر داخلی در شرایطی که ایران با معضلات اقتصادی مختلفی از جمله بیکاری مواجه است، اجرای پروژه‌های مهندسی در عراق می‌تواند بسیاری از شرکت‌های پیمانکاری داخلی که در آستانه ورشکستگی هستند را نجات دهد.

تجارت خدمات یکی از حوزه‌های کمتر پرداخته شده در روابط میان ایران و عراق است. با توجه به اینکه خدمات در بالاترین نقطه زنجیره ارزش قرار دارد، استفاده از این ظرفیت ضروری به نظر می‌رسد و در دوران

تحریم نیز، می‌تواند ارزآوری بالایی برای کشور داشته باشد. در حالی که در برخی حوزه‌ها مانند گردشگری مذهبی فعالیت‌هایی از سوی ایران صورت گرفته که آن هم کمتر جنبه اقتصادی داشته، در حوزه‌های دیگر مانند گردشگری سلامت ایران از پتانسیل‌های بالایی برای ارائه خدمات به اتباع عراقی برخوردار است. با توجه به ضعف شبکه درمانی و بهداشتی دولت عراق، در حال حاضر، بسیاری از اتباع عراقی برای درمان به ترکیه و حتی هندوستان مسافرت می‌کنند. هرچند در دوره‌هایی ایران نیز به یکی از مقاصد جذاب تبدیل شده بود، فقدان زیرساخت‌ها و شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات، آسیب‌های مهمی به این فرصت وارد کرد. این امر می‌تواند توسط بخش خصوصی مورد توجه قرار گیرد.

در مجموع، با توجه به سیاست‌گذاری‌های انجام شده در کشور عراق، این کشور نمی‌خواهد فقط یک واردکننده باشد، بلکه با اقداماتی که برای تولید برخی از کالاها انجام داده، تمایل دارد تا به جای واردات، مرادوات تجاری با کشورها را به شکل سرمایه‌گذاری و تولید مشترک تغییر دهد. عراق تا سال ۲۰۲۵ میلادی بیش از ۱۵۰ میلیارد دلار در قالب مشارکت عمومی - خصوصی هزینه می‌کند تا بتواند ۴۸ مگا پروژه کشاورزی و تولید غذا، ساخت ۷ بندر تنها در بصره، نجات بافت باستانی از نابودی، راه‌اندازی ۱۲ پروژه برق و .... را نهایی کند. توجه به این نکته بسیار ضروری است که توسعه روابط با عراق از سوی رقبای ایران، تنها به توسعه صادرات ختم نمی‌شود و درگیر شدن کشورهای عربی، ترکیه و چین در ساختارهای صنعتی و تجاری عراق؛ ایران را ملزم می‌سازد تا در روابط تجاری با عراق رویکرد جدیدی نسبت به این کشور اتخاذ نماید و به عبارتی به سمت سرمایه‌گذاری و تولید مشترک حرکت کند.

جمع‌بندی

عراق کشوری با تاریخ و فرهنگی دیرینه است که با چالش‌ها و پتانسیل‌های خود دست به تلاش برای توسعه و پیشرفت می‌زند. این کشور با وجود تمام مخاطراتی که با آن مواجه است، به آینده‌ای بهتر و پایدار می‌اندیشد. پیش‌بینی می‌شود تا سال ۱۴۰۷ ایران به تجارت ۲۰ میلیارد دلاری با عراق برسد که لازمه آن ایجاد تنوع در سبد کالاهای صادراتی، ایجاد تغییر در صادرات خدمات فنی - مهندسی، سرمایه‌گذاری، تولید مشترک و جذب گردشگر سلامت است. چنانچه ایران نتواند خود را با واقعیت‌های جدید بازار عراق منطبق سازد، بایستی به انتظار از دست رفتن فرصت‌های ایران در این بازار پرسود نشست و نظاره‌گر موفقیت کشورهای رقیب بود.

منابع

- ❁ بررسی چالش‌ها و راهبردهای تجاریت با کشورهای همسایه. (۱۴۰۲). معاونت بررسی‌های اقتصادی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران.
- ❁ سیاست تجاری عراق (۱۴۰۱). مرکز پژوهش‌های اتاق ایران.
- ❁ میرزایی قره قشلاق، رحیم؛ مولایی، یوسف؛ قیاسی، رضا. (۱۴۰۰). بررسی رویه اداری حل اختلاف در اتاق بازرگانی ایران و عراق از دیدگاه فقه و حقوق اسلامی. فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی، سال ۱۰، شماره ۴ (پیاپی ۲۳)، صص ۳۲-۷.
- ❁ گفت‌وگوی نماینده ویژه تجاری ایران در امور عراق با خبرگزاری مهر (۱۴۰۳).
- ❁ گزارش‌های اتاق مشترک بازرگانی ایران و عراق (۱۴۰۲-۱۴۰۳).
- ❁ گزارش سه ماهه گمرک جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۳).
- ❁ United Nations in Iraq Annual Results Report 2023
- ❁ www.wto.org
- ❁ www.worldbank.org
- ❁ www.transparency.org